
TEMA NASILJA TOTALITARNIH REŽIMOV V LITERARNIH BESEDILIH NEKATERIH SLOVENSКИH PISATELJIC IN PUBLICISTK

Pričujoča razprava tematizira izkušnje nasilja totalitarnih sistemov v delih slovenskih literarnih ustvarjalk in publicistk. Razprava se osredinja na besedila Angele Vode, Alme Karlin, Maje Haderlap in Angele Piskernik. Protagonistke povezuje nasilje, ki so ga doživele v koncentracijskih taboriščih. Besedila razkrivajo doživljanje psihičnega in fizičnega nasilja med drugo svetovno vojno ter vlogo in položaj žensk v obdobjih nacizma in komunizma. Posebno mesto zavzema literarno delo *Skriti spomin* Angele Vode, avtorice, ki je doživela represijo obeh totalitarnih sistemov, nacizma in komunizma. Maja Haderlap z romanom *Angel pozabe* opozarja na medkulturnost, ki se izraža v travmatični zgodovini koroških Slovencev med drugo svetovno vojno.

Ključne besede: nasilje, totalitarni sistem, komunizem, nacizem, vloga ženske

Uvod

Osrednjo pozornost v razpravi bom namenila literaturi, ki je nastala kot spomin na zločine totalitarnih režimov, s katerimi se je v prejšnjem stoletju soočala Evropa. Obravnavala bom besedila Angele Vode, Alme Karlin, Maje Haderlap in Angele Piskernik. V uvodu bom prikazala temeljno razliko med komunističnim in nacističnim represivnim sistemom. V nadaljevanju bom teoretično utemeljila vlogo ženske v vsakem od omenjenih sistemov. V besedilih navedenih avtoric bom skozi različne perspektive preverila, v čem izbrana dela potrjujejo navedena teoretična izhodišča ali od njih odstopajo.

Komunizem in nacizem z vidika položaja in vloge žensk

Za zgodovino dvajsetega stoletja je značilen razvoj dveh totalitarnih sistemov: nacizma in komunizma. Represivnih pojavov obeh sistemov ne smemo enačiti, saj se nacizem v veliko pogledih razlikuje od komunizma. Sistema moramo ocenjevati na podlagi različnih kriterijev.

Za nacizem sta bila značilna antisemitizem in rasizem. Za osrednjega sovražnika so nacisti določili komuniste, dopuščali pa so zasebno lastnino, vendar pod strogim nadzorom državnih organov. Komunistični sistem je izrazito nasprotoval vsem kapitalistom, posestnikom in imperialistom, vsa industrijska podjetja in zemljišča so bila izključno v lasti države. Sovražstvo nacističnega sistema, ki je izhajalo iz rasistične ideologije in je bilo usmerjeno proti Judom, je našlo izraz v koncentracijskih taboriščih, v katerih so nacisti udejanjili morilske predpostavke svoje ideologije. Genocid je bil prav tako del komunistične ideologije, vendar v tem primeru ne moremo govoriti o koncentracijskih, ampak o delovnih taboriščih. Kazenski sistem v komunizmu je temeljil na zapornih kaznih, izgnanstvu, prisilnem preseljevanju prebivalstva, načrtnem odstranjevanju določenih družbenih slojev.

Oba totalitarna sistema sta jasno opredeljevala vlogo in položaj žensk v družbi. Nacisti so zelo natančno določili svoja stališča: ženska naj bo predvsem mati in žena. Najpomembnejša vloga ženske je bila rojevanje otrok za nemški rajh in njihova vzgoja v vojaškem duhu. Ker je bil namen nacistov vzgoja nove generacije otrok, ki bodo brezpogojno predani svoji državi, so namenoma omejevali stike med starši in otroki. Vloga ženske v javnem življenju je bila omejena z zakonom. Ženske, katerih možje so bili zaposleni, se niso smele potegovati za nobeno delovno mesto. Poročnim ženskam, ki so se prostovoljno odrekle zaposlitvi, je nemška oblast ponujala različne ugodnosti, od posojil do nagrad za vsakega otroka. Umik žensk iz javnega življenja so nacisti pojasnjevali s skrbjo za njihovo dostojanstvo. Idealna ženska je bila torej poročena in nezaposlena in se je predala družinskemu življenju (Aries in Duby 1991: 520). Treba je dodati, da se je ob poslabšanju gospodarskih razmer v državi zelo hitro spremenilo stališče nacistov do zaposlovanja žensk. Vojna, ki jo je Nemčija vodila v različnih delih Evrope, je zahtevala, da so ženske postale del delavskega razreda in se vključile v industrijo (Koonz 1988: 394).

Odnos komunistov do žensk med drugo svetovno vojno je bil drugačen kot po letu 1945. Izredne razmere druge svetovne vojne so hitro potrdile pomembnost žensk v boju z agresorjem in nujnost njihove vključitve v odporiško gibanje. Ženske so postale del protifašistične zveze, udeležba v osvobodilnem gibanju jim je omogočila vstop v javni prostor in boj za enakopravnost (Deželak Barič 1999: 34–36). Po letu 1945 so slovenski komunisti vlogo žensk v družbi določili na podlagi izkušenj Sovjetske zveze, ki so temeljile na marksistični teoriji. Komunistična ženska – v nasprotju z nacistično – ni bila samo mati in gospodinja, saj se je socializem zavzemal za izobraženost, zaposlenost in politično aktivnost žensk. Pravice in enakopraven položaj, ki so jih ženske pridobile v novi državi, so spodbujali njihovo aktivno

sodelovanje pri širjenju idej socializma. Podpirale so novi družbeni sistem. Mati je bila vzgojiteljica novih državljanov v socialističnem duhu (Tomšič 1978: 303).

Položaj žensk v socializmu je obravnavalo več raziskovalk, med drugimi Vlasta Jalušič, Mirjana Ule, Silvija Borovnik. Uletova poudarja, da je bilo gibanje za emancipacijo žensk največkrat vnaprej propadel boj za družbeno in politično emancipacijo proletariata oziroma za ukinitvev razredne družbe (Ule 1984: 383).

Totalitarizem kot negacija dostojanstva ženske

Angela Vode je bila slovenska intelektualka, zavedna ženska, ki je doživela nasilje in represivna dejanja dveh totalitarnih sistemov: nacizma in vzhajajočega komunizma. Njeno življenje zaznamujejo tri obdobja: v prvem je bila aktivistka, v drugem zapornica in v tretjem izobčenka. Svojo zgodbo je zajela v avtobiografskem besedilu *Skriti spomin*, ki predstavlja trpko resnico o delovanju političnega sistema med drugo svetovno vojno in v komunistični Jugoslaviji.

Angela Vode je bila vsestranska osebnost, kot ženska se je izkazala v različnih vlogah. Njena družbena podoba se uresničuje skozi izrazito prevlado političnega polja v osebnem življenju. Najprej je bila je političarka, ena prvih komunistk v Sloveniji. Leta 1939 se je uprla zavezništvu med komunisti in nacisti, zaradi česar je bila izključena iz Komunistične partije. Kot zavedna ženska se je želela vključiti v boj proti okupatorju, zato se je pridružila Osvobodilni fronti. Obdobje aktivizma se je končalo z internacijo v taborišču v Ravensbrücku (Vode 2005: 25–34). Ponovno je bila v nemilosti, ko so komunisti v socialistični Jugoslaviji prevzeli oblast. Ker ni hotela slepo slediti direktivam, je postala žrtev partijske represije. Izgubila je službo in postala izobčenka brez sredstev za preživetje. Šest let je bila zaprta v kazensko-poboljševalnem domu na gradu Rajhenburg v Brestanici. *Skriti spomin* opisuje travmatično življenje obsojenih žensk. Skrajno izčrpavajoče fizično delo je vplivalo na psihično stanje obsojenk, ki so bile izpostavljene številnim pritiskom zaporniškega osebja (Mikola 2004: 34–35).

Angela Vode je bila aktivna na različnih družbenih področjih. Poudarjala je vprašanje volilne pravice in politične ozaveščenosti žensk. Zavedala se je, da morajo ženske poznati politične razmere v državi, saj sicer volijo napačen sistem, ki jih prikrajša za pravice. Tak paradoks se je zgodil v Nemčiji, kjer so ženske pripomogle k vzponu nacizma. Bile so simpatizerke Hitlerja in so verjele v nacistično ideologijo, ki je častila materinstvo in družino, niso pa opazile, da se je brezposelnost v Nemčiji zmanjšala na račun žensk, ki so bile množično odpuščane (Vode 1998: 192).

Pomembna vloga Angele Vode, s katero je poskušala preoblikovati tradicionalna stališča in vzpostaviti nove temelje, je bila povezana z njenim poklicnim in pedagoškim delovanjem. Bila je izrazito antiklerikalno usmerjena učiteljica in defektologinja. Zavzemala se je za odpravo stereotipov in depolitizacijo učiteljskega poklica,

slovenski družbi je tudi veliko prispevala kot napredno razmišljajoča znanstvenica. Napisala je vrsto razprav, v katerih je posegla v problematiko neenakopravnosti ženske v zakonski zvezi, ki jo že stoletja narekuje Cerkev. Delovanje Angele Vode kaže, da je kot ozaveščena ženska precej odstopala od načel, ki so jih komunisti in nacisti vsiljevali ženskam v totalitarnem režimu. Socializem je podpiral zaposlene in politično aktivne ženske, vendar je bilo delovanje Vodetove za oblast moteče. Kot politično razgledana ženska in znanstvenica je javno govorila o svojih prepričanjih ter rušila patriarhalne vloge moških in žensk v zakonu. Sama se ni nikoli predala materinski vlogi, ki so ji komunisti pripisovali glavni pomen.

Za opis spominov na drugo svetovno vojno je avtorica uporabila avtobiografski žanr. Najprej se je posvetila družbenemu dogajanju. Besedilo *Skriti spomin* je zelo skopo opremljeno s podatki o njenem osebnem življenju, avtorica je dala prednost opisu politike in njenega uničujočega vpliva na družbo. Prevladuje realistični opis, svoja stališča natančno pojasnjuje. *Skriti spomin* je polliterarno besedilo. Umetniškost v tem spisu ni prevladujoča, nastopa v okrnjeni strukturi. Etična in estetska vloga sta za avtorico nujni, vendar v drugačnem obsegu kot pri klasičnih besednoumetnostnih besedilih. V besedilo avtorica vstavlja pesmi klasikov (Puškin, Gradnik) in jih navezuje na različne avtorje (Cankar, Zweig). Z medbesedilnostjo pogloblja estetsko raven svojega zapisa.

Vodetova je izoblikovala svoj jezikovni slog, zunanji stil literarnega besedila. Pri opisih koncentracijskega taborišča uporablja poudarke, ločila, stopnjevanje, s čimer nakazuje svojo osebno prizadetost. Z namigom oziroma aluzijo doseže boljši učinek, kot če bi stvari preprosto poimenovala. Opazna je tudi ironija, posmeh. Njena pisava je precej politična, aktivistična, kritična. Zunanja zgradba besedila se kaže v razčlenjenosti na tri vsebinske sklope: *Aktivistka*, *Kaznjenka* in *Izobčenka*. Notranja zgradba prikazuje spoj motivov in teme. Avtorica razpravlja o različnih dogodkih, navaja podatke o ljudeh, ki so v večini doživeli nasilje, zločine. Niz vseh motivov razkriva temo in idejo besedila, v njiju prevladujejo idejno-racionalne prvine: pričevanje o zločinih in nasilju druge svetovne vojne, ki je potrebno za razumevanje preteklosti, povezane s pravilnim razumevanjem sedanjosti.

Moji zgubljeni topoli. Spomin na drugo svetovno vojno Alme Karlin

Alma Karlin je bila po rodu Slovenka, vendar se je predstavljala kot Avstrijka. Čeprav so bili njeni starši Slovenci, se je v njeni družini govorilo izključno nemško. Slovenščine nikoli ni popolnoma obvladala, ustvarjala je v nemščini. *Moji zgubljeni topoli. Spomin na drugo svetovno vojno* je besedilo o avtoričinih grenkih izkušnjah iz obdobja druge svetovne vojne. Delo je razdeljeno na tri obširna poglavja: *Transport*, *Boj s krajevnim vodjo Ewaldom Wrentschurjem* in *V partizane*.

Iz zapisov je razvidno, da je Alma Karlin izrazito nasprotovala antisemitizmu in velikonemški nacionalni ideji. Vedno je poudarjala, da ni antisemitka. Zaradi svojih

prepričan je bila že na začetku vojne aretirana, zaprli so jo v zapor za prihodnje izgnance (Karlin 2007: 27–111).

Žensko vlogo je med drugo svetovno vojno uresničevala različno. S pisanjem je opozarjala na uničujoče poteze nacizma, stala je ob strani ljudem v stiski (ponujala je zavetje preganjanim prijateljem, med drugimi dr. Ubaldu Tartarugi in Joachimu Bonsacku, zaradi česar jo je preganjala nemška nacistična tajna policija – gestapo). Svoj enakopravni ženski položaj je potrdila s prestopom k partizanom, s katerimi se je aktivno udeležila boja proti okupatorju. Takrat je, kljub svojemu odporu do komunistov, simpatizirala z njihovim osvobodilnim gibanjem. Opis trpljenja, ki ga je doživljala v tistem obdobju, Karlinova opisuje v poglavju *V partizane*. Partizansko življenje je bilo zanjo ogromno razočaranje. Kot Nemka je bila zelo ogrožena, v njej so videli vohunko, na začetku so ji grozili celo s smrtjo.

Alma Karlin je bila zavedna ženska. Podobno kot Angela Vode se ni politično opredelila. Nikoli se ni čutila komunistko, kar je tudi poudarila, ko so ji komunisti ponudili pisateljsko propagandno delo za Slovence: »Tovariš /.../, sem zagreta protinacistka /.../, ne pa komunistka« (Karlin 2007: 223). Odločno je zagovarjala svoja stališča, ni želela pripadati nobeni stranki. Treba je poudariti, da je bila Karlinova ena najpogumnejših žensk svojega časa. Kot izjemno ustvarjalna pisateljica in popotnica je našla svoj prostor v svetu, ki za ženske takrat ni bil prijazen. Dosegla je veliko več kot njene vrstnice: potovala je, spoznavala druge kulture in jezike. Bila je poliglotka, jezikovno znanje (znala je osem jezikov) ji je omogočilo potovanja, ki jih je opisala v potopisih. Pisanje je bila njena velika strast in njena besedila so danes del svetovne dediščine. Njen življenjski slog je bil popolnoma nasproten nacistični ideologiji, ki je od žensk pričakovala le podrejenost sistemu in umik iz javnega življenja. Njena samostojnost, potovanja in literarno ustvarjanje niso bili v skladu z idealom nacistične ženske, zato je bila obkrožena s številnimi nasprotniki.

Razgledanost in vsestranskost je dokazala z dejavnostjo v različnih znanstvenih in družbenih okoljih. V literarnih delih je izrazila svoj pogled na rasno, spolno in versko diskriminacijo. To je problematika, ki je prisotna in aktualna tudi v današnji družbi. Odkrito je spregovorila o ogroženosti žensk. Moške je zelo cenila, vendar se je odločila, da izpostavi žaljivo obnašanje izbranih predstavnikov moškega spola. Nikoli ni bila tipična ženska, večkrat je priznala, da ženska opravila, med njimi kuhanje, šivanje ipd., niso njena odlika. Ni se želela poročiti, saj se je zavedala, da bi takšna odločitev bistveno vplivala na njeno življenje. Kot soproga se ne bi mogla popolnoma predati pisanju.

V avtobiografskem spisu *Moji zgubljeni topoli. Spomin na drugo svetovno vojno* je Alma Karlin neposredno izrazila svoja prepričanja, za ta namen je izbrala različne literarne pristope. V prvem delu besedila je opazen realistični stil, ki se prepleta z ironijo. Veliko je komentarjev, s katerimi nakaže svoje mnenje, nekaj je tudi lirčnih opisov pokrajine. Avtorica je v besedilo vključila nekaj svojih pesmi, ki jih je napisala med okupacijo. Predstavila je mešano obliko umetniškega jezika, ki se prepleta z liriko.

Žanrsko lahko besedilo označimo za avtobiografsko. Delo opisuje dogodke, ki so resnične epizode iz življenja Alme Karlin, vključuje realne osebe in zgodovinska dejstva. Z opisom ljudi, dogodkov, prostorov avtorica prikazuje realnost, ki jo obdaja. Posredovati želi zgodovinsko resnico, predstaviti svoja razmišljanja in poglede. Z vključitvijo avtobiografskega izhodišča vpliva na čustva bralcev. Razmišljanja o sebi in svojih čustvih avtorica neprestano prepleta z opisovanjem zgodovinskega dogajanja.

Roman *Angel pozabe* kot opomin na strahote nacizma na avstrijskem Koroškem

Z nasiljem nemškega nacističnega sistema se ukvarja tudi koroška avtorica Maja Haderlap. Leta 2011 je izšel njen roman z naslovom *Angel pozabe (Engel des Vergessens)*. Delo je nastalo v nemškem jeziku, izdala ga je založba Wallstein. V slovenščino je roman prevedel Štefan Vevar, izšel je pri mariborski Literi leta 2012. Z izbiro jezika je želela avtorica pretresljivo zgodbo o koroških Slovencih predstaviti širši nemško govoreči javnosti. Roman opisuje življenje Slovencev na Koroškem, ki so med drugo svetovno vojno doživeli nasilje nemškega nacizma. Pisateljica je dolgo zbirala gradivo, pogovarjala se je s svojimi sorodniki, sosedi, prebirala zgodovinske knjige, pregledovala arhive.

Ženski liki v romanu nastopajo v različnih vlogah. Posebno mesto zagotovo pripada pripovedovalkini babici, ki opisuje svojo travmatično izkušnjo v taborišču Ravensbrück. Babica je preprosta in psihično izjemno močna ženska. O preteklosti govori nadvse realistično, zgodba povzema veliko podrobnosti iz njenega zaporniškega življenja. Spregovori o nasilju nacistov nad slovenskimi družinami iz okolice Železne Kaple, spominja se internacij sosedov, požiga kmetij in umora družin (Pečnikovi). Naniza zgodbe o trpljenju žensk, ki se niso nikoli vrnile iz koncentracijskih taborišč k svojim družinam, druge pa se niso imele kam vrniti, saj so bili njihovi svojci pomorjeni (Haderlap 2011: 120–130). To so zgodbe o trpljenju žensk, v njih lahko prepoznamo like žensk, ki nastopajo v vlogah taboriščnic, izgnank in mater, ki so jim odvzeli otroke in pomorili može. Ženske so bile primorane prevzeti moško delo, nadomestiti sinove in može. Ob tem so bile izpostavljene neprestani nevarnosti, saj so nacisti izkoriščali njihovo nemoč in krhko naravo. Ženske so iz dneva v dan postajale odločnejše in pogumnejše. Veliko žensk iz vaškega okolja je pomagalo partizanom, ponujale so podporo v zaledju.

Babica, ki nastopa v romanu, je nadvse navezana na svojo vnukinjo, ta pa zaradi prezaposlenosti svoje matere z njo preživlja obilje časa. Za vnukinjo je velika avtoriteta in vzor. Babica pridobi v besedilu posebno vlogo matere in žene. Do svoje družine je zelo zaščitniška, je njen temelj in ima vodilno vlogo v družinskem življenju, kot kmetica in gosposinja želi domačim dajati zavetje.

Silvija Borovnik v besedilu *O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in slovenski književnosti v Avstriji* v poglavju *Dvojezičnost slovenske književnosti*

v Avstriji kot odraz dvojne identitete ugotavlja, da v romanu izstopa ženska vojna zgodba. To so zgodbe o junaštvu mnogih žensk, ki so bile mučene, izstradane in poniževane v koncentracijskih taboriščih, doživljale so grozote druge svetovne vojne (Borovnik 2012b: 190).

Dodati je treba, da je Maja Haderlap s svojim romanesknim prvencem prispevala k popularizaciji slovenskih avtorjev na Koroškem. Nemško in slovensko kulturno javnost je opomnila na kakovostno sodobno koroško ustvarjalnost. Slovensko književnost v Avstriji oblikujejo avtohtoni in priseljeni koroški Slovenci. Značilnosti te književnosti sta zagotovo medkulturnost in z njo povezana večjezičnost, s katero lahko avtorji oblikujejo nove dimenzije svojih literarnih besedil. Podobno je z romanom *Angel pozabe*. Medkulturnost se izraža v travmatični zgodovini v obdobju nazizma med drugo svetovno vojno. Konflikti, nasprotja med narodoma in mešanje različnih političnih tokov na koroškem ozemlju so privedli do dolgoletnih napetosti, ki so odmevale še leta po vojni. Z omenjeno tematiko se je ukvarjala tudi Silvija Borovnik v besedilu *Dvojna identiteta slovenske književnosti v Avstriji in roman Maje Haderlap Angel pozabe* (2011), ki je izšel v zborniku, posvečenem Janku Čaru (*Večno mladi Htinj: ob 80-letnici Janka Čara*). Avtorica poudarja, da roman Maje Haderlap prispeva k posebnemu sobivanju nemške in slovenske nacionalne in literarne identitete. Izbiro jezika (nemščine), v katerem je Haderlapova napisala besedilo, Silvija Borovnik razume kot možnost, da zamolčana zgodovina postane dostopna tudi tistim, ki jim je namenjena, v slovenščini bi najverjetneje ostala pozabljena (Borovnik 2012a: 198).

Kuharska knjiga Angele Piskernik – zapisi iz ravensbrüškega lagerja

Med žrtvami nacizma druge svetovne vojne je bila tudi Angela Piskernik. Bila je koroška naravoslovka, prva Slovenka z doktorskim naslovom, ena prvih slovenskih intelektualk. Kot ženska se je v slovensko zgodovino zapisala v različnih vlogah: bila je naravoslovka, mednarodno priznana varuhinja narave, pedagoginja. Pomemben je tudi njen ženski aktivizem, bila je predsednica Slovenske krščanske zveze, vodila je posebne ženske kongrese. Kot predsednica Kluba koroških Slovencev je posvečala veliko pozornosti kruti usodi svojih rojakov.

Angela Piskernik je sodelovala v Osvobodilni fronti. Zaročena je bila s Francetom Steletom, prijateljem Franceta Kidriča. Za naciste je bil to dovolj tehten razlog, da so jo internirali v koncentracijsko taborišče Ravensbrück. V njeni policijski kartoteki iz obdobja druge svetovne vojne so kot razlog za aretacijo navedene povezave s Kidričevo družino (Strgar 2004).

Angela Piskernik je zapustila zvezke taboriščnih zapiskov, ki so v ljubljanskem arhivu dokumentov iz obdobja druge svetovne vojne (Muratović 2012). V zvezkih je veliko zgodovinsko pomembnih podatkov: avtorica predstavlja mučno življenje zapornic v taborišču, njihovo trpljenje, bolezni, usmrtitve, osvoboditev Ravensbrücka. Večino besedila sestavljajo kuharski recepti, ki so si jih pripovedovale zapornice. Besedilo

je natančno urejeno, vsebuje kazalo, k vsakemu receptu pa je skrbno pripisana avtorica. Taboriščna kuharska knjiga Angele Piskernik ima posebno vrednost, kajti tovrstnih besedil iz taborišč je ohranjenih zelo malo. Ostaja pa skrivnost, kako je avtorici knjigo uspelo pretihotapiti, saj vemo, da je bilo kakršnokoli pisanje v taborišču strogo prepovedano. Pogovori o hrani v taboriščih so zelo nenavadni, ženske so si predajale recepte, pripovedovale o tem, kaj so kuhale, s tem so si olajšale neprestani občutek lakote.

Angela Piskernik je v taborišču ohranila pesmi, ki jih je tik pred svojo smrtjo napisala Katarina Miklav. Gradivo je Piskernikova leta 1951 deloma izdala v koroški literarni reviji *Svoboda* (Piskernik 1951a, 1951b; Kmecl 1976: 144; Dolgan 1996: 299–300). Leta 1945 se je Piskernikova vrnila v domovino. Po vojni se je odločila, da bo svoje spomine iz taborišča predstavila v knjižni obliki. Leta 1951 so v zborniku *Koroška v borbi* v Celovcu izšli *Zapiski iz Ravensbrücka* (Piskernik 1951a: 198–205), leta 1947 v *Naši ženi Spomin Slovenke na Ravensbrück* (Piskernik 1947: 76–78). Po drugi svetovni vojni se je ukvarjala z znanstvenoraziskovalnim delom, ni se politično izpostavljala, ni imela težav s takratno komunistično oblastjo. O tem priča dejstvo, da je ob svoji osemdesetletnici prejela od jugoslovanskega predsednika Josipa Broza - Tita nagrado za posebne zasluge pri delu na področju znanstvenega, kulturnega in družbenega razvoja države (Muratović 2012).

Poroka in rojstvo otrok sta bila za Angelo Piskernik samo del ženskega »naravnega poklica«. Pomembno se ji je zdelo, da se ženske uveljavljajo tudi na drugih področjih. Poudarjala je, da je hkratna skrb za gospodinjstvo in osebni razvoj zelo težavna, zato se ni nikoli poročila. Iz navedenega lahko razberemo, da je precej odstopala od komunistične ideologije, ki je od ženske pričakovala nasprotno.

Večstranska ženska Angela Piskernik si zasluži posebno pozornost. V ta namen je bil 8. novembra 2005 v dvorani Slovenske matice v Ljubljani pripravljen simpozij z naslovom *Dr. Angela Piskernik (1886–1967), koroška slovenska botaničarka in naravovarstvenica*. Strokovnjaki so širši javnosti predstavili raziskovalne dosežke koroške botaničarke in naravoslovke Angele Piskernik. Vsa mnenja so strnjena v publikaciji *Razprave in gradiva*, ki jo je leta 2005 izdal Inštitut za narodnostna vprašanja.

Zaključek

Tematika vojne in nasilja totalitarnih režimov je bila mnogokrat obravnavana z moškega zornega kota. Pričujoča razprava predstavlja ženski pogled in dojetje zločinov v političnih sistemih. Avtorice vseh besedil, ki sem jih predstavila, so ženske. Večina jih je grozote preteklega časa doživljala svojstveno.

Avtorice (razen Maje Haderlap) združuje izkušnja fizičnega in psihičnega nasilja, ki so ga prestajale v koncentracijskih taboriščih. Literatura, ki govori o tej tematiki, nedvomno povečuje zavedanje današnje družbe o totalitarnih nacističnih in

komunističnih zločinih. Njihova analiza ponuja možnost lažjega razumevanja posledic in onemogoča vrnitev totalitarnega vodenja države.

Obdobje druge svetovne vojne je bilo za slovenske ženske velika preizkušnja. Primorane so se bile znajti v različnih družbenih in osebnih vlogah. Bile so taboriščnice, zapornice, borke, partizanke, izgnanke, begunke, matere umrlih otrok in mož. Spremenili so se razmišljanje žensk, njihovo dojemanje samih sebe in odnos okolja do njih. Avtorice tistega časa nastopajo samozavestno, pogumno, mnogokrat radikalno. Odkrito izražajo svoj upor proti totalitarnemu sistemu, ki uničuje človeško dostojanstvo. Zavračajo nacistično in komunistično ideologijo, ki je vlogo ženske skrčila na materinstvo. Verjamejo, da bodo njihov trud in bolečine v prihodnosti pripomogli k boljšemu položaju žensk v Sloveniji.

Konstrukcija podobe Angele Vode zrcali njeno večplastno žensko vlogo v slovenskem družbenem prostoru: bila je aktivistka, feministka, znanstvenica, publicistka ter defektologinja in učiteljica. Komunisti nikoli niso sprejeli njene politične, znanstvene in religiozne drže, saj je izrazito odstopala od socialistične podobe ženske. V svojih vlogah nikoli ni pripadala predpisanim kalupom, ki bi omejevali njeno razmišljanje. Svojega upora proti nacistom ni povezovala s komunističnim gibanjem. Kot ženska je verjela v pravičnost in smisel svojega boja, družbeno samoumevno je utemeljila svoje poslanstvo: dokazati resnico.

Alma Karlin je, podobno kot Angela Vode, večstranska osebnost, katere ustvarjanje ima neprecenljivo vrednost za slovensko literaturo. V besedilu *Moji zgubljeni topoli. Spomin na drugo svetovno vojno* je odkrito in iz individualne perspektive spregovorila o tragediji prejšnjega stoletja. Delo razkriva izjemno pogumno žensko, ki se ni hotela in ni znala prilagoditi predpisani vlogi ženske, ki sta jo določila nacizem in kasneje komunizem. Zavračala je ženske družbene vzorce in stereotipe. Ukvarjala se je z dejavnostmi, ki niso bile primerne za predvojne dame in povojne socialiste. Kljub neprestani nevarnosti – preganjala jo je nemška nacistična tajna policija – in priključitvi partizanom je vselej trezno razmišljala in ustvarjala.

Velika avtoriteta preteklega časa je bila tudi Angela Piskernik. Neverjeten je bil napredek, ki ga je bila dosegla kot ženska iz kmečkega okolja. Kulturnopolitična dejavnost, organizacijsko in publicistično delovanje med ženskami, strokovno delo naravoslovke, prizadevanje za varstvo narave, pedagoško delo – vse to je zagotovo neprecenljiv uspeh njenega poklicnega delovanja. Lahko potrdimo, da je postala elitna predstavnica slovenskih žensk. Žal sta njeno delo in življenje še vedno premalo poznani in cenjeni v slovenski javnosti.

Besedila obravnavanih literarnih ustvarjalk so zagotovo prispevala k razumevanju vloge in položaja žensk v totalitarnih sistemih nacizma in komunizma. So izraz moči in poguma žensk, ki so kljub osebnim dramam, ki so jih doživele, ohranile željo po življenju, vztrajale pri svojem poslanstvu in zapisale boleče izkušnje v opomin naslednjim generacijam.

Viri

- Haderlap, Maja, 2012: *Angel pozabe*. Maribor: Litera.
- Karlin, Alma M., 2007: *Moji zgubljeni topoli. Spomin na drugo svetovno vojno*. Celje: Muzej novejšje zgodovine.
- Piskernik, Angela, 1951a: Zapiski iz Ravensbrücka. *Koroška v borbi. Spomini na osvobodilno borbo v slovenski Koroški*. Celovec: Zveza bivših partizanov slovenske Koroške. 198–205.
- Piskernik, Angela, 1947: Spomin koroške Slovenke na Ravensbrück. *Naša žena* 3. 76–78.
- Vode, Angela, 2005: *Skriti spomin*. Ljubljana: Nova revija.

Literatura

- Aries, Philippe, in Duby, Georges, 1991: *A History of Private Life 5, Riddles of identity in modern times*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Borovnik, Silvija, 1995: *Pišejo ženske drugače?* Ljubljana: Mihelač.
- Borovnik, Silvija, 2012a: Dvojna identiteta slovenske književnosti v Avstriji in roman Maje Haderlap Angel pozabe (2011). Jesenšek, Marko (ur.): *Večno mladi Htinj: ob 80-letnici Janka Čara*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 187–199.
- Borovnik, Silvija, 2012b: Dvojezičnost slovenske književnosti v Avstriji kot odraz dvojne identitete. Stankovska, Petra, Wtorkowska, Maria, in Pallay, Jozef (ur.): *Individualna in kolektivna dvojezičnost*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 437–447.
- Deželak Barič, Vida, 1999: Vloga in položaj žensk na Slovenskem v narodnoosvobodilnem boju in revoluciji 1941–1945. Antić, Milica G. (ur.): *Naše žene volijo*. Ljubljana. 34–36.
- Dolgan, Marjan, 1996: Miklav, Katarina, Kos, Janko, Dolinar, Ksenija, in Blatnik, Andrej (ur.): *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 299–300.
- Grafenauer, Danijel, 2005: *Razprave in gradiva*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Jalušič, Vlasta, 1992: *Dokler se ne vmešajo ženske ... Ženske, revolucije in ostalo*. Ljubljana: Krt.
- Koonz, Claudia, 1988: *Mothers in the Fatherland*. London: Methuen.
- Muratovič, Amir, 2012: *Kuharska knjiga dr. Angele Piskernik*. Dokumentarna oddaja. Ljubljana: Televizija Slovenija. <<http://tvslo.si/predvajaj/kuharska-knjiga-dr-angele-piskernik/ava2.136320538/>>. (Dostop 13. 4. 2013.)
- Piskernik, Angela, 1951b: Ljudska pesnica, kmetica Katarina Miklav, po domače Šrtevka, v Lepeni pri Železni Kapli. *Svoboda* 1–2. 25.
- Strgar, Janez, 2004: Dr. Angela Piskernik (1886–1967), koroška naravoslovka, naravovarstvenica in narodna delavka. Žižek, Aleksander (ur.): *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september–2. oktober 2004*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 227–257. <http://www.inv.si/DocDir/Prispevki/JStergar_APiskernik.pdf>. (Dostop 13. 4. 2013.)
- Tomšič, Vida, 1978: *Ženska, delo, družina, družba*. Ljubljana: Komunist.
- Ule, Mirjana, 1984: Emancipacija žensk kot model emancipacije subjekta. Jogan, Maca (ur.): *Emancipacija v jugoslovanski družbi: protislovja in problemi: zbornik. Zihlerovi dnevi 1984*. Ljubljana: Center za družbenopolitično izobraževanje pri FSPN. 383–394.